

Van vooroordelen tot massamoord

Handleiding docent: 10 stappen naar genocide

Doelgroep

- VO leerjaar 3 en hoger, vmbo/havo/vwo

Duur

- Maximaal 1 lesuur

Doel van de les

- Leerlingen leren dat genocide een proces is dat in grote lijnen dezelfde stappen volgt.
- Leerlingen leren dat dit proces tijdens elke stap beëindigd kan worden.
- Leerlingen herkennen de stappen van genocide in het verhaal van de gast spreker.

Aansluiting bij de kerndoelen:

Mens & Maatschappij
37, 43, 44, 47

Burgerschap

- Leerlingen reflecteren op het functioneren van de democratische rechtsstaat en de betekenis daarvan in het leven van burgers, en oriënteren zich op basiswaarden en de spanning daartussen.
- Leerlingen ontwikkelen inzicht in de werking van de democratische rechtsstaat. Ze analyseren maatschappelijke vraagstukken waarin machtsverhoudingen en besluitvormingsprocessen een rol spelen.
- Leerlingen ontwikkelen inzicht in vraagstukken rond in- en uitsluiting, rechtvaardigheid en solidariteit, en hoe daarop te handelen. Ze herkennen het gelijkheidsbeginsel uit artikel 1 van de grondwet en passen het toe.

Inleiding

Binnenkort ontvang jij een gast spreker in de klas. Deze gast spreker maakt deel uit van jouw lessen over de Tweede Wereldoorlog en de Jodenvervolgung. De gastles duurt ongeveer 50 tot 70 minuten, afhankelijk wat is afgesproken met de docent. De gastles bestaat uit twee delen: een verhaal en aansluitend een gesprek/discussie. Het is daarom van groot belang dat je naar aanleiding van de bijgevoegde biografie vragen voorbereid, die aan de gast spreker kunnen worden gesteld. Leerlingen krijgen een kijkopdracht mee. Hen zal worden gevraagd welke fases van genocide zij in het verhaal van de gast spreker herkennen.

Ongetwijfeld heb je meerdere lessen aan WO2 besteed. Deze voorbereidende les over genocide past in dit programma. Het is belangrijk om leerlingen mee te geven dat genocide, volkenmoord, het resultaat is van een door mensen georganiseerd proces dat doorgaans volgens dezelfde stappen verloopt: van vooroordelen tot openlijke discriminatie, haat en uitsluiting. De laatste stap is een geplande massamoord. In deze handleiding vind je achtergrondinformatie over de verschillende stappen van genocide. Bij enkele stappen zijn verdiepings- of denkvragen geformuleerd met tips en tricks hoe je deze in de klas kunt bespreken.

Voorbereiding

Bekijk de online presentatie 'Van vooroordelen tot massamoord' eerst zelf. Lees deze handleiding, met achtergrondinformatie en tips om de denk- en verdiepingsvragen te bespreken, goed door.

Van vooroordelen tot massamoord

U vindt de online presentatie op: bit.ly/10stappengenocide

Presentatie van vooroordelen tot massamoord

Bekijk met de leerlingen de presentatie 'Van vooroordelen tot massamoord'. Geef bij elke stap extra uitleg (zie achtergrondinformatie) en beantwoord vragen van leerlingen. De presentatie bevat enkele denkvragen om met de klas te bespreken. Bij sommige stappen zijn, waar relevant, per niveau (vmbo/havo/vwo) extra verdiepingsvragen geformuleerd die je met jouw leerlingen kunt bespreken.

Achtergrond- informatie

10 stappen van genocide

Het proces van genocide

Genocide is een proces dat volgens de Amerikaanse wetenschapper Gregory Stanton grofweg altijd dezelfde tien stappen doorloopt. Deze stappen volgen elkaar niet altijd lineair op. Ze kunnen naast elkaar in werking treden. Hij beschrijft ook wat de internationale gemeenschap of mensenrechtenorganisaties kunnen doen om het proces te stoppen.

1 Classificatie

In elke samenleving zijn er groepen die gedefinieerd worden door bijvoorbeeld etniciteit of religie. Vaak wordt er gedacht in termen van 'wij' en 'zij'. In samenlevingen waar deze groepen gescheiden leven, is de kans op genocide groter. Dat was bijvoorbeeld het geval in Rwanda in 1994, waarbij naar schatting 1 miljoen mensen om het leven kwamen.

Wat kunnen we doen?

Het is belangrijk dat in een land of samenleving gezocht wordt naar de gemene deler tussen de groepen of naar hogere verbindende factoren zoals taal. Tolerantie en begrip voor elkaar zijn nodig om in dit stadium het proces naar genocide te stoppen.

Denkvraag in presentatie

- Mensen zijn altijd meer dan hun geloof en afkomst. Ze horen dus bij meer dan één groep. Bij welke groepen hoor jij?

Extra vragen vmbo/havo/vwo

- Zijn er in onze samenleving ook groepen? Welke zijn dat volgens jou?
- Heb je zelf wel eens meegemaakt dat jij (ongewild) werd geplaatst binnen een groep?
- Wat vond je daarvan?
- Waarom was het voor de nazi's nodig om mensen tot 1 groep te categoriseren en daarmee apart te zetten?

Tips voor bespreking

- Laat leerlingen ontdekken bij welke groepen zij horen, introduceer de termen: 'Identiteit', 'wij/zij-denken'.
- Om alle leerlingen uit de tent te lokken kun je deze vraag via de Denken-Delen-Uitwisselen-methode behandelen. Laat leerlingen eerst zelf nadenken over de vraag, laat het hen in tweetallen met elkaar delen en wissel vervolgens klassikaal uit.

2 Symbolisatie

Er worden aparte namen of symbolen gebruikt om de groep te onderscheiden van de rest: 'zigeuners' (een scheldwoord, nu Roma en Sinti), de Jodenster.

Wat kunnen we doen?

Symbolen van haat, bijvoorbeeld de swastika (het hakenkruis) zijn in de meeste landen verboden. In Bulgarije werkte de overheid tijdens de Tweede Wereldoorlog niet mee aan het verspreiden van de Jodensterren, waardoor uiteindelijk 80 procent van de Joden de ster niet droeg. Daardoor had het geen effect voor de nazi's. In Nederland gingen ook sommige niet-Joden een ster dragen als protest. Daar kon je voor worden gearresteerd.

3 Discriminatie

De groep wordt via wetten bepaalde rechten ontnomen die andere groepen nog wel hebben: burgerrechten, stemrecht, burgerschap. Charismatische leiders overtuigen de bevolking van de legitimiteit ervan. In nazi-Duitsland werden de burgerrechten van Joden ontnomen door de Neurenbergerwetten. Joden werden ontslagen uit overheidsfuncties en op scholen en universiteiten waren ze ook niet meer welkom. Het afnemen van het burgerschap van de Rohingya-minderheid in Myanmar is ook een voorbeeld van discriminatie.

Wat kunnen we doen?

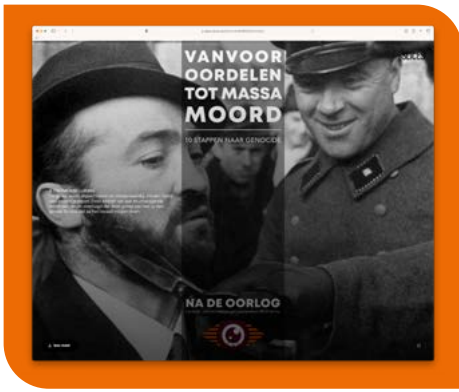
Het bewaken van de rechtsstaat is een belangrijke tegenkracht in deze stap. Burgers moeten de overheid ter verantwoording kunnen roepen als zij zich gediscrimineerd voelen. Rechter moeten controleren of de overheid zich aan de grondwet houdt.

Extra vragen vmbo/havo/vwo

Op social media zijn een aantal beroemdheden, zoals Kanye West (Ye), die haat over bepaalde groepen verspreiden.

- Heb je weleens zo'n bericht gezien? Wat vond je ervan?
- Vaak volgen er na zoiets sancties, bijvoorbeeld dat grote merken niet meer met hen willen samenwerken. Vind je dat een goede straf?

4 Ontmenselijking

De ene groep beschouwt de andere groep als minderwaardig, als een minder mens. Nazi's vergeleken Joden met ongedierte. Door ontmenselijking wordt de stap naar daadwerkelijke moord makkelijker. In de media wordt volop haat en laster verspreid over deze groep. De dominante groep in de samenleving krijgt te horen dat zij de andere groep moeten beschouwen als minder, als vies, als crimineel, etc. Via indoctrinatie wordt hen wijsgemaakt dat de samenleving beter af is zonder deze groep en dat deze groep uit de samenleving moet worden verwijderd.

Wat kunnen we doen?

Mensen die haat verspreiden tegen een groep moeten de mond worden gesnoerd. Ze mogen geen podium meer krijgen in de media. Het moet hen worden verboden om te reizen en hun banktegoeden moeten worden bevroren. Media die haat verspreiden moeten aan banden worden gelegd en er moeten strenge straffen komen op geweld en haat tegen groepen.

De Amerikaanse complotdenker en Holocaustontkenner David Icke heeft bijvoorbeeld een verbod gekregen om naar Nederland te reizen.

Extra vragen vmbo/havo/vwo

- Wie zou deze foto van de nazi die de religieuze baard van de Pools-Joodse man afknipt, hebben gemaakt?
- Waarom is deze foto gemaakt?
- Je ziet op de achtergrond mensen kijken naar het tafereel: Wat zouden zij denken?

Tips voor bespreking

Deze foto maakt deel uit van een uitgebreide serie propagandafoto's, gemaakt door de SD in Warschau in oktober 1939. Bespreek de rol van de toeschouwers op de foto:

- Wat zouden redenen zijn om wel of niet in te grijpen?
- Wat is het verschil tussen meeloper en omstander?

5 Organisatie

Genocide is een proces dat door de staat mogelijk wordt gemaakt. Vaak worden militieën bewapend om elke schijn van betrokkenheid van de regering weg te nemen. Zoals in de regio Darfur, waar de Janjaweed vecht met wapens die door de Sudanese regering worden betaald. Soms is de organisatie van een genocide juist informeel of decentraal.

Wat kunnen we doen?

De VN kan met wapenembargo's proberen te voorkomen dat de militieën wapens in handen krijgen. Leaders van dergelijke groepen moeten hun middelen worden afgenomen. De VN kan ook commissies in het leven roepen die in betreffende landen onderzoek doen naar mogelijke misdaden.

Denkvraag in presentatie

- Wat vind jij, is de machinist van de trein naar Auschwitz verantwoordelijk voor de moord op alle mensen die erin zitten?

Tips voor bespreking

- Introduceer de termen 'verantwoordelijkheid' en 'schuldvraag'.
- Je zou verschillende rollen kunnen benoemen of leerlingen kunnen vragen naar andere betrokkenen tijdens de Jodenvervolging: de machinist van de trein, de kampbewaker, de bakker die het bord 'Verboden voor Joden' ophangt in zijn winkel, de politieagent die meewerkt aan een razzia. Laat leerlingen nadenken wie van hen meer of minder verantwoordelijk zijn voor de Holocaust. Het gaat hierbij niet om een schuldige aan te wijzen, maar meer om leerlingen te laten beseffen dat de Holocaust het resultaat was van menselijk handelen doordat mensen bepaalde keuzes wél of juist niet maakten.

6 Polariseratie

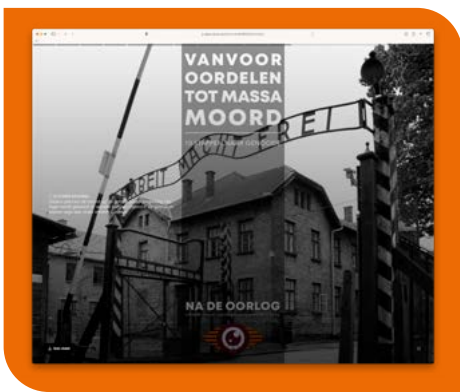
De groep wordt letterlijk apart gezet van de samenleving. Haatpropaganda werkt nu op volle kracht. Er zijn wetten die het mengen van deze groep met de rest van de samenleving verbieden. Burgers die zich willen uitspreken tegen dit onrecht worden geïntimideerd en de mond gesnoerd. Zij hebben de macht om het proces te keren, maar worden ook vaak als eerste opgepakt of vermoord. Net als leiders van de minderheidsgroep. Noodverordeningen geven de dominante groep complete macht over de minderheid. Hun burgerrechten en vrijheden zijn hen volledig afgenomen. De middelen om zich te verweren zijn zo goed als verdwenen.

Wat kunnen we doen?

Organisaties die opkomen voor mensenrechten en die de leiders van minderheidsgroepen proberen te helpen, zijn in dit stadium belangrijk. De internationale gemeenschap kan sancties opleggen aan het land. De minderheidsgroep kan ook bewapend worden door de internationale gemeenschap om zich te kunnen verdedigen.

Extra vragen havo/vwo

- Welke organisaties die opkomen voor mensenrechten ken jij?
- Waarom is het zo belangrijk dat ze er zijn?

7 Voorbereiding

In deze stap worden plannen gemaakt voor massamoord. Leiders plannen de 'eindoplossing' voor het 'probleem' van de Joden, Armeniërs, Tutsi's of een andere groep. Ze gebruiken vage taal en eufemismen zoals 'zuivering'. De milities worden bewapend en verder getraind. Burgers worden wijsgemaakt dat de tijd dringt: de groep moet worden geëlimineerd, want 'anders vermoorden ze ons'. Zo wordt genocide geframed als zelfverdediging.

Wat kunnen we doen?

Om de voorbereidingsfase te stoppen, kunnen wapenembargo's mogelijk iets doen. Er moeten dan ook internationale waarnemers zijn die hierop toezien. Volgens artikel 3 van de Geneefse conventie is het plannen van genocide een misdrijf tegen de menselijkheid.

Denkvraag in presentatie

- Zie jij het verschil tussen vernietigen en vermoorden?
- Welk woord is dadertaal? Waarom?

Tips voor bespreking

- Vernietigen is dadertaal. De nazi's waren meester in hun misdaden verbloemen. Vaag taalgebruik werd ingezet om zoveel mogelijk mensen mee te laten werken en om uiteindelijk de misdaad te kunnen ontkennen.

8 Vervolg

Slachtoffers worden uit de samenleving verwijderd en apart gezet. Er worden dodenlijsten gemaakt. Hun bezit wordt hen afgenomen en ze worden, in het geval van een door de staat georganiseerde massamoord, gedwongen merktekens te dragen. Slachtoffers worden apart gezet in getto's of kampen. Hun eerste levensbehoeften, zoals water, voedsel en medische zorg, worden hen ontnomen om hen nog machtelozer te maken. De massamoord begint: het vermoorden van leden van een bepaalde groep. De daders houden in de gaten of de internationale gemeenschap optreedt of niet.

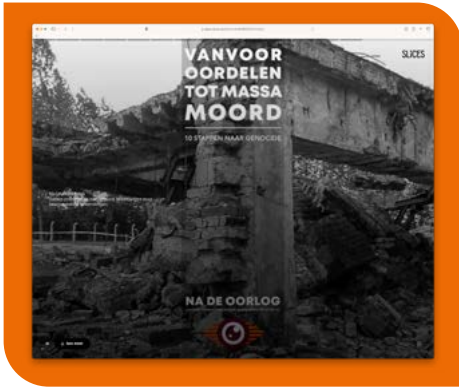
Wat kunnen we doen?

De VN kan een internationale troepenmacht sturen en humanitaire hulp bieden.

Extra vragen havo/vwo

- Grijpen we in of keert de wereld de slachtoffergroep de rug toe?
Dat is een heel actuele vraag die bijvoorbeeld speelt bij de schending van de mensenrechten van de Oeigoeren in China of de Rohingya in Myanmar.
- Laat leerlingen een actuele situatie kiezen en hier meer informatie over opzoeken.
- Laat hen deze verwerken in een presentatie voor de groep.

Links

- tinyurl.com/hmd10stages
De Holocaust Memorial Day Trust zet de 10 stappen op een rij en geeft voorbeelden van recente genocides.
- www.amnesty.nl/encyclopedie/genocide-en-genocideverdrag
Meer informatie over genocides en de rol van mensenrechtenorganisaties.
- historiek.net/genocide-definitie-en-voorbeelden/80095
Een artikel met verdiepende informatie over een aantal genoemde voorbeelden.

9 Moord

De massamoord die is bedoeld om de groep 'uit te roeien' is nu in volle gang. De genocide laat zien hoe gedehumaniseerd de groep is. Ook cultureel of religieus erfgoed wordt vernietigd.

Wat kunnen we doen?

Alleen snelle gewapende internationale interventie kan genocide in dit stadium nog stoppen.

10 Ontkenning

Deze laatste fase volgt altijd op genocide. De daders wissen hun sporen uit, ze verbranden bijvoorbeeld de lichamen. Ze ontkennen de misdaden en geven vaak ook de slachtoffers de schuld. Ze blokkeren internationaal onderzoek en veel daders vluchten, zoals bijvoorbeeld Pol Pot (Cambodja) of Idi Amin (Oeganda).

Wat kunnen we doen?

Een internationaal tribunaal of nationale gerechtshoven zoals het Joegoslaviëtribunaal, het Sierra Leone-tribunaal of het Internationaal Strafhof kunnen ervoor zorgen dat de daders hun straf niet ontlopen. Gerechtigheid kan ook komen door onderwijs over deze misdaden en berichtgeving in de media. Het leed dat de slachtoffers is aangedaan en het herstellen van hun rechten staat centraal.

Denkvraag in presentatie

- Kun je mensen nú nog voor de rechter brengen voor hun aandeel in de Holocaust?
- Waarom zou dit belangrijk kunnen zijn?

Tips voor bespreking

- Laat leerlingen met voors en tegens komen om daders (nú nog) voor de rechter te slepen
- Introduceer de termen: 'gerechtigheid', 'erkenning', 'herstel', 'mensenrechten', 'rechtstaat', 'preventie van nieuwe misdaden'.
- Bespreek dat het met name belangrijk is voor de slachtoffergroep om daders verantwoordelijk te houden voor misdaden. Hiermee worden misdaden erkend en hopelijk door straffen mensenrechten in de toekomst beschermd.

Introduceer de gastspreeker

Laat ter afsluiting de biografie van de gastspreeker zien.

- Vertel dat deze persoon de volgende les in de klas komt om een persoonlijk verhaal te vertellen.
- Bereid vragen voor die de leerlingen in het nagesprek aan de gastspreeker kunnen stellen.
- Instrueer hen dat zij sommige stappen van genocide in het verhaal van de gastspreeker zullen herkennen.

Succes met de voorbereiding

Wij horen graag na afloop via dit [evaluatieformulier](#) hoe de gastles is verlopen.

Mocht je nog vragen hebben naar aanleiding van deze handleiding, dan kun je bellen naar 085 2500281.